

Edyta Radzewicz

(Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Polska)

O idei ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Irlandzkich Trawelerów¹

Konwencja UNESCO dotycząca ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. została ratyfikowana przez Republikę Irlandii stosunkowo niedawno – w grudniu 2015 r.² Ratyfikowanie konwencji jest równoznaczne z przyjęciem przez państwo irlandzkie zobowiązań do podjęcia działań, które służyć będą realizacji jej misji, w tym wspierania zjawisk kulturowych wymagających szczególnej ochrony. Niematerialne dziedzictwo kulturowe bywa zagrożone wyginięciem nie tylko z powodu naturalnych procesów związanych z upływem czasu. Jest ono szczególnie narażone na zanikanie i marginalizację także z powodu konfliktów, postępującego merkantylnizmu, niekontrolowanej urbanizacji prowadzącej do niszczenia obszarów wiejskich oraz ograniczania dostępu do ziemi dysponowanej przez przodków ludom rdzennym i nomadycznym³.

¹ Termin ten jest spolszczeniem angielskiej nazwy *Irish Travellers*. Proponuję, by posługiwać się tym określeniem w języku polskim, gdyż próby tłumaczenia angielskiego słowa *Travellers* oraz posługiwanie się jego naturalnym spolszczeniem tj. *trawelersi* okazują się problematyczne. Termin Irlandzcy Trawelerzy pozwala podkreślić etniczny charakter grupy oraz uniknąć problemów wynikających z wcześniejszych prób identyfikacji, także naukowych. Wbrew zasadom języka polskiego proponuję pisać przymiotnik „irlandzki” w odniesieniu do Trawelerów również wielką literą w związku z tym, że irlandzkość nie tylko podkreśla rdzenność i terytorialny związek grupy z wyspą Irlandią, ale jest jej ważną częścią tożsamości kulturowej. W przypadku Irlandzkich Trawelerów możemy mówić o podwójnej tożsamości kulturowej. Powody takiego nazewnictwa omawiam bardziej szczegółowo w Edyta Radzewicz, *O Irlandzkich Trawelerach i nomadyzmie*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2016, z. 4 (162), s. 79–80 oraz Edyta Radzewicz, *Prawo do drogi. Przypadek Trawelerów z miasta Galway*, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, Warszawa 2017, s. 15–19.

² Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO sporządzoną w Paryżu 17 października 2003 r. Irlandia ratyfikowała 22 grudnia 2005 r. Konwencja weszła w życie trzy miesiące później, 22 marca 2016 r.

³ Wymienione zagrożenia pochodzą z Deklaracji UNESCO w sprawie różnorodności kulturowej – Istanbuł, 17 września 2002 r. Konwencja UNESCO z 2003 r. poszerzyła je o różnorod-

W Irlandii trwa debata na temat zachowania najbardziej wartościowych przejawów dziedzictwa niematerialnego. Jak dotąd państwo irlandzkie wpisało na krajową listę niematerialnego dziedzictwa trzy praktyki: zespołową grę sportową *hurling* oraz dwie związane z tradycyjną muzyką irlandzką – dziedzictwo harfy celtyckiej oraz technikę dudziarską *Uilleann pipes*, która wykorzystuje łokieć w trakcie grania (irl. *uilleann* znaczy łokieć). Ta ostatnia praktyka jest interesująca nie tylko dlatego, że w 2017 r. wpisana została na światową listę dziedzictwa UNESCO, ale również dlatego, że do zachowania tej techniki przysłużyli się trawelerscy dudziarze – przedstawiciele rdzennej mniejszościowej wspólnoty koczowniczej⁴, której poświęcony jest ten artykuł. Kultura mniejszości etnicznych zamieszkujących w danym kraju stanowi także jego dziedzictwo narodowe, dlatego ochrona kultury i tradycji Irlandzkich Trawelerów za pomocą regulacji ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego wydaje się warta rozważenia.

Irlandzcy Trawelerzy uznawani są za jedną z najstarszych grup wędrownych w Europie. Przez wielu badaczy identyfikowani byli jako prawdopodobni kontynuatorzy kultury i sposobu życia celtyckiej Irlandii (Gaelic Ireland)⁵. Powoływano się na najstarsze zapisy historyczne odnoszące się do społeczności trawelerskiej, przywoływano posługiwanie się językiem o rodowodzie celtyckim albo specyfikę kulturową Trawelerów: praktykowanie nomadyzmu, zorganizowanie społeczności w grupach rodzinnych, wykonywanie specyficznych zawodów oraz tradycje muzyczne⁶. Najnowsze badania genetyczne z użyciem DNA wydają się potwierdzać wcześniejsze hipotezy, że Irlandzcy Trawelerzy „zachowali” tradycyjny gaelicki sposób życia⁷.

ne przemiany społeczne związane z globalizacją, które mogą stać się dodatkowym zagrożeniem prowadzącym do degradacji czy zniszczenia niematerialnego dziedzictwa.

⁴ Więcej na temat trawelerskiej historii i tradycji dudziarskiej zob.: Mícheál Ó hAodha (red.) *Migrants and Memory: The Forgotten Postcolonials*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2007 oraz wyreżyserowany przez Tommy'ego Fegana etnograficzny serial dokumentalny *Coppers and Brass: The Piping Tradition of Irish Travellers*. Serial jest dostępny w serwisie internetowym Vimeo.

⁵ Wczesnośredniowieczna celtycka Irlandia opierała się na pastoralnym modelu wyżywienia oraz posiadała zdecentralizowany system polityczny. Do pierwszych podbojów kraju (rok 1169) podzielona była na małe jednostki polityczne zwane irl. *túath*, w których władający nimi królowie, ludzie wolni oraz poddani powiązani byli ze sobą za pomocą związków patron i klient. *Przemieszczanie się klientów między królestwami oraz istnienie wielu wędrownych grup zawodowych: wyższej klasy uczonych, poetów, bardów, medyków oraz grupy o niższym statusie m.in. muzyków, kupców oraz rzemieślników, doprowadziło do powstania dynamicznego i mobilnego społeczeństwa*. Szerzej na temat organizacji oraz społeczeństwa celtyckiej Irlandii zob. Roy Foster, *Modern Ireland*, Allen Lane, London 1988; Stanisław Grzybowski, *Historia Irlandii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003; Stefan Czarnecki, *Dzieła* tom III i tom IV, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956.

⁶ Zob. Jane Helleiner, *Irish Travellers: Racism and the Politics of Culture*, University of Toronto Press, Toronto 2003 oraz Mícheál Ó hAodha, *'Insubordinate Irish': Travellers in the text*, Manchester University Press, Manchester 2011.

⁷ Badania przeprowadzone zostały przez międzynarodowy zespół genetyków z irlandzkiej

W artykule, opierając się na materiale empirycznym pochodzącym z badań własnych, podejmę się próby rozważenia przypadku ochrony wędrownego dziedzictwa irlandzkich tradycyjnych nomadów za pomocą przywołanej we wstępie Konwencji UNESCO z 2003 r.

Trawelerzy koczowali tradycyjnie na terenach wiejskich. Przemieszczając się w małych grupach rodzinnych między irlandzkimi wsiami i miasteczkami oferowali ich mieszkańcom swoje usługi bądź towary⁸. Ze względu na ekonomiczny motyw trawelerskich wędrówek, wielu klasyfikuje Irlandzkich Trawelerów jako tzw. komercyjnych nomadów⁹. Popyt w środowisku wiejskim na tradycyjnie świadczone przez Trawelerów prace i usługi spadł wraz z rozwojem gospodar-

Królewskiej Akademii Chirurgicznej (Royal Collage of Surgeons) oraz Uniwersytetu Edynburskiego. W badaniu wykorzystano metodą DNA, która określa kiedy i w jakim czasie powstała dana populacja. Wstępne wyniki pokazały, że do zróżnicowania genetycznego mogło dojść od 500 do 1000 lat temu, najnowsze sugerują, że do zróżnicowania genetycznego między osiadłymi a trawelerskimi Irlandczykami doszło pod koniec XVI w. W związku z praktykowaną przez Trawelerów endogamią wyodrębniła się genetycznie odmienna grupa, w rezultacie czego Trawelerzy różnią się dzisiaj genetycznie od osiadłych Irlandczyków w takim stopniu jak Hiszpanie. W badaniu porównano próbki DNA pochodzące od ponad 11 000 ludzi, Trawelerów, angielskich Cyganów i Romów, osiadłych Irlandczyków, Brytyjczyków oraz jednostek z Europy kontynentalnej i innych części świata. Wyniki badań nie wskazały na występowanie podobieństw genetycznych między Irlandzkimi Trawelerami a Cyganami-Romami. W ten sposób ostatecznie obaliły popularny mit, że społeczność trawelerska posiada „geny cygańskie”. Szerzej na ten temat zob. Thomas Acton, *Categorising Irish Travellers* [w:] McCann M., Ó. Síocháin S., Ruane J. (red.), *Irish Travellers: Culture and ethnicity*, The Institute of Irish Studies (The Queen's University Belfast), Belfast 1994, s. 36–53.

⁸ Do lat 50. XX w. jedną z najpopularniejszych profesji wykonywanych przez Trawelerów było ang. tinkering, czyli wytwarzanie i reperowanie blaszanych naczyń, od czego wzięt popularny w przeszłości a obecnie posiadający pejoratywny charakter egzoetonim- *Tinkers*. Identyfikowanie społeczności trawelerskiej z tą jedną profesją jest mylne, gdyż tradycyjnie wykonywali oni szereg innych zajęć, tj.: handel końmi, handel obwoźny, czyszczenie komi-nów, drobne naprawy sprzętów domowych, sezonowe prace rolne, muzykowanie. Dodatkowo dochód pozyskiwali poprzez proszenie o jałmużnę. Trudniły się tym głównie Trawelerki, które często ofiarowały w zamian własnoręcznie zrobione papierowe kwiaty. Obecnie praktyka ta zaginała całkowicie.

⁹ Zgodnie z antropologiczną klasyfikacją ludów nomadycznych, Irlandzkich Trawelerów zalicza się do tak zwanych nomadów perypatetycznych ang. *peripatetic*. Perypatetyczni nomadzi są mobilnymi populacjami, które przemieszczają się pośród osiadłych społeczeństw oferując im różnego rodzaju dobra bądź swoje usługi. W związku z czym są zależni od relacji z dominującymi osiadłymi społeczeństwami, w obrębie których operują. Funkcjonują jeszcze terminy ang. *non producers nomads* oraz *service nomads*. Thomas Acton oraz inni badacze określają rodzaj praktykowanego przez Irlandzkich Trawelerów nomadyzmu terminem nomadyzmu komercyjnego ang. *commercial nomadism*. Uważam, że termin ten jest trafny, gdyż nie tylko podkreśla komercyjny charakter tego rodzaju wędrówek, tj. sprzedaż lub/i barter dostarczanych dóbr i usług, ale i jego historyczne źródła. Zob. Mark Donahue, Robbie McVeigh, Moureen Ward, Misli, *Crush, Misli. Irish Travellers and Nomadism, A research report for the Irish Traveller Movement and Traveller Movement (Northern Ireland)*, ITM, Dublin 2005, s. 12–13.

Tom McDonnell w czasie pokazu tradycyjnej trawelerskiej profesji – tinkeringu, muzeum miejskie w Galway, 2014 r. (fot. E. Radzewicz)

czym, zapoczątkowanym pod koniec lat 50. XX w. Poszukując nowych możliwości zarobkowania Trawelerzy zaczęli przenosić się do miast i na ich obrzeża, w rezultacie czego trawelerskie obozowiska stały się stałym elementem miejskiego krajobrazu irlandzkich miast i miasteczek, a oni sami miejskimi nomadami¹⁰. Zmiana środowiska życia zmieniała nie tylko realia oraz możliwości praktykowania nomadyzmu. Wpłynęła także na relacje Trawelerów z nie-Trawelerami oraz przyczyniła się do rozpoczęcia oficjalnej polityki państwa irlandzkiego wobec wspólnoty koczowniczej¹¹.

Irlandzkim Trawelerom trudno jest obecnie kontynuować swój tradycyjny sposób życia, gdyż dystrybucja prywatnej i publicznej ziemi w ostatnich sześciu dekadach została dostosowana do wymagań osiadłego społeczeństwa większo-

¹⁰ Szerzej na temat historii oraz przebiegu tych migracji zob. np. George Gmelsh, *The Irish tinkers: the urbanization of the itinerant people*, California: Cummings Press, Menlo Park 1977; Nan Joyce, Anna Farman (ed.), *Traveller: an autobiography*, Gill and Macmillan, Dublin 1985.

¹¹ Znaczący napływ Trawelerów do miast sprawiły, że sposób życia oraz ich sytuacja stały się bardziej widoczne, co wzbudziło mieszane reakcje wśród osiadłego społeczeństwa dominującego. Nastąpił wzrost antytraweleryzmu wśród Irlandczyków, ale ze względu na warunki i biedę w jakiej żyli, również wzrósł zainteresowania nimi organizacji charytatywnych, które apelowały o pomoc dla nich. Na początku lat 60. XX w. sytuacja nabrzmiała na tyle, że irlandzkie władze zdecydowały się interweniować i w czerwcu 1960 r. powołały specjalną rządową Komisję ds. koczownictwa (*The Commission on Itinerancy*), która miała zająć się „problemem” koczujących Trawelerów. Opublikowany w 1963 r. raport z prac wspomnianej Komisji uznał nomadyzm za główną przyczynę zacofania Trawelerów oraz zapoczątkował trwającą przez ponad dwie dekady asymilacyjno-osiedleńczą politykę państwa wobec wspólnoty koczowniczej.

ściowego. Wprowadzenie w Republice Irlandii ustawy the Housing (Miscellaneous Provisions) Act 2002, nie tylko wzmocniło szereg aktów prawnych uchwalonych w drugiej połowie XX w., które ograniczały mobilność przestrzenną Trawelerów, ale *de facto* skryminalizowało trawelerski nomadyzm.

Prezentowany artykuł oparty jest na wynikach badań poświęconych analizie współczesnych form oraz realiów praktykowania nomadyzmu przez tradycyjnie koczowniczą mniejszościową grupę etniczną Irlandzkich Trawelerów. Studium koncentruje się na trawelerskim stosunku do wędrowania oraz do prawa do kontynuowania nomadycznego sposobu życia, a jego podstawę empiryczną stanowiły badania terenowe przeprowadzone wśród społeczności trawelerskiej z miasta Galway w zachodniej Irlandii¹².

W analizie zebranego materiału wykorzystano pojęcie tzw. prawa do drogi oraz zastosowano teorię prawa Leona Petrażyckiego, w której prawo rozumiane jest w szerszym znaczeniu, a jego imperatywno-atrybutywna struktura pomaga uwydatnić korelację pomiędzy uprawnieniami a obowiązkami. W szczególności Petrażyckiński podział na prawo oficjalne i nieoficjalne oraz prawo intuicyjne i pozytywne¹³ oferuje nową perspektywę w toczącej się debacie na temat nomadyzmu Irlandzkich Trawelerów. Wspomniana teoria pozwala zwrócić uwagę na skomplikowaną dynamikę konfliktu, jaki zachodzi między prawem intuicyjnym Trawelerów a irlandzkim prawem oficjalnym regulującym trawelerski sposób życia.

Wyniki przywołanych badań wyraźnie pokazują zmiany, jakie zaszły w trawelerskim sposobie życia na przestrzeni ostatnich sześciu dekad¹⁴. Część zmian

¹² Chodzi o badania przeprowadzone do mojej pracy doktorskiej pt. *Prawo do drogi. Przypadek Trawelerów z miasta Galway*, napisanej pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Jacka Kurczewskiego. Jakościowe badania terenowe przeprowadzone zostały w perspektywie konstruktywistycznej teorii ugruntowanej oraz oparte o zasadę triangulacji metod. Główny 15-miesięczny pobyt w tzw. terenie miał miejsce w latach 2013–2014. Dwie krótkie wizyty badawcze zostały odbyte w latach 2015–2016. Zebrany obszerny materiał badawczy zawiera m.in. 60 wywiadów pogłębionych z Trawelerami i nie-Trawelerami z miasta Galway, zaangażowanymi w pracę z/lub na rzecz społeczności trawelerskiej, 3 wywiady fokusowe z Trawelerami oraz wiele obserwacji etnograficznych.

¹³ Petrażycki dzielił prawo na intuicyjne i pozytywne (kryterium podziału stanowiło występowanie lub niewystępowanie w przeżyciu prawnym wyobrażenia faktu normatywnego) oraz prawo oficjalne i nieoficjalne (podział ze względu na posiadanie lub nieposiadanie poparcia przedstawicieli władzy państwowej). Normy, które nie posiadają oparcia ze strony państwa, na gruncie teorii Petrażyckiego, to tylko w części normy intuicyjne, w części zaś normy (ewentualnie) przeżycia pozytywne. Zob. np. Krzysztof Motyka, *Wpływ Leona Petrażyckiego na polską teorię i socjologię prawa*, Redakcja Wydawnicza KUL, Lublin 1993, s. 123–137.

¹⁴ Szczegółowy opis współczesnego trybu życia Trawelerów związanych z miastem Galway, w tym zaobserwowanych strategii nomadycznych można znaleźć w: Edyta Radzewicz, *O Irlandzkich Trawelerach i nomadyzmie*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2016, z. 4 (162), s. 77–95.

miała charakter naturalny, część została wymuszona przez działalność państwa irlandzkiego. Choć tradycyjny sposób życia, oparty na ciągłej wędrówce, praktykowany jest już tylko przez nielicznych, to współczesne trawelerskie praktyki nomadyczne przybierają szereg różnych form. Na użytek niniejszego artykułu można przedstawić ich krótką charakterystykę¹⁵. I tak, współczesne trawelerskie wędrówki są z reguły celowe. Widać, że pełnią one wciąż ważne funkcje ekonomiczne, społeczne i kulturowe. Służą nie tylko generowaniu dochodu, pomagają podtrzymywać silne więzi rodzinne oraz znaleźć partnerów do małżeństwa młodym Trawelerom. Wydaje się, że obecnie w wielu przypadkach służyć mają także podtrzymywaniu tożsamości kulturowej. Zakres geograficzny tradycyjnych wędrówek Irlandzkich Trawelerów ograniczał się w przeszłości przeważnie do Wysp Brytyjskich. We wnioskach z badań na temat nomadyzmu Irlandzkich Trawelerów na początku drugiego milenium irlandzcy badacze Donahue, Ward oraz McVeigh sugerowali, że zakres trawelerskich wędrówek ma coraz bardziej międzynarodowy charakter¹⁶. Wnioski z badania Przypadku Trawelerów z Galway wydają się potwierdzać tę tendencję.

Z punktu widzenia czasu współczesne trawelerskie wędrówki są bardzo zróżnicowane. Należy podkreślić, że w większości przypadków mają one charakter nieciągły. Jak była mowa wyżej, tylko niewielka liczba Trawelerów wciąż praktykuje tradycyjny sposób przemieszczania się, oparty na ciągłej wędrówce i zmianie miejsca¹⁷. Wyniki badań sugerują, że wędrujący wciąż Trawelerzy posiadają stałe miejsce zamieszkania – najczęściej jest nim dom lub zatoczka na oficjalnym miejscu postojowym. Choć przy tej okazji wspomnieć trzeba o rosnącej bezdomności wśród Irlandzkich Trawelerów, która związana jest z pogłębiającym się z roku na rok kryzysem realizacji krajowej strategii zakwaterowania rodzin trawelerskich. W związku ze wspomnianym kryzysem Trawelerzy mają utrudniony dostęp do oficjalnych jednostek tzw. trawelerskiego zakwaterowania, dlatego można zauważyć tendencję do podejmowania wędrówek ze stałego nieoficjalnego miejsca zakwaterowania (przybierającego formę uznawanego przez władze lokalne nieoficjalnego obozowiska – ang. *unauthorised sites*) albo z miejsca

¹⁵ Powyższa charakterystyka jest tylko próbą dotarcia do pewnych uogólnień, które posłużą za tło do dalszych rozważań. Inspiruję się w niej analizą koczownictwa Felixa Grossa. Zob. Felix Gross, *Koczownictwo: Studja nad nomadyzmem i nad wpływem tegoż na społeczeństwo, ustrój i prawo*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego – Instytut Popierania Nauki, Warszawa 1936, s. 2. I tak zaobserwowanym wędrówkom Irlandzkich Trawelerów przyglądam się pod kątem ich: celu, drogi, czasu, liczby uczestniczących w nich jednostek, posiadania stałego lub nie miejsca zamieszkania, formy i legalności postoju, a także wywieranego na nie nacisku zewnętrznego.

¹⁶ Zob. Mark Donahue, Robbie McVeigh, Maureen Ward, *Misli, Crush, Misli. Irish Travellers and Nomadism, A research report for the Irish Traveller Movement and Traveller Movement (Northern Ireland)*, ITM, Dublin 2005, s. 29–38.

¹⁷ Przy czym trzeba podkreślić, że praktyka zatrzymywania się dłużej w jednym miejscu na okres zimowy wśród społeczności trawelerskiej była powszechna również w przeszłości.

Obozowisko Irlandzkich Trawelerów,
Jura Krakowsko-Częstochowska, 2017 r.
(fot. E. Radzewicz)

zamieszkania członków grupy rodzinnej (najczęściej chodzi tu o młode trawelerskie rodziny, które „pomieszkują kątem”). Jeśli chodzi o liczebność uczestniczących we współczesnych trawelerskich wędrówkach jednostek, to wydaje się, że przybierają one formę małych albo dużych grup składających się z członków danej grupy rodzinnej. Współczesne trawelerskie wędrówki charakteryzują się również zróżnicowaniem pod względem formy postoju. Wynika ono z szeregu barier, jakie napotykają praktykujący wciąż nomadyzm Trawelerzy. Zaobserwowane przeze mnie następujące formy postoju, tj.: publiczny parking, pobocze drogi, odludne miejsce, wynikają z prób radzenia sobie w zaistniałej sytuacji. W świetle obowiązującego w Irlandii prawa mają one status nielegalnych i grożą za nie surowe kary. Jednocześnie do legalnych form postoju we własnym kraju Irlandzcy Trawelerzy mają bardzo ograniczony dostęp. Wyniki niniejszych badań sugerują, że postój na oficjalnym trawelerskim krótkookresowym miejscu postojowym (ang. *Traveller transient site*) jest obecnie *de facto* niemożliwy. Na podstawie zebranego materiału badawczego można powiedzieć, że dużo łatwiej jest Trawelerom o miejsce postojowe (mowa tu głównie o prywatnych kempingach, czego przykładem jest zamieszczone wyżej zdjęcie) poza zieloną wyspą. Wreszcie, wyniki badań wskazują, że tzw. wymuszone przemieszczanie stanowi obecnie nieodłączny element podejmowanych przez Trawelerów w Irlandii

wędrówek. Ze względu na częstość jego występowania oraz na to, że nie jest to zjawisko nowe, można postawić tezę, że wymuszone przemieszczanie stało się cechą endemiczną współczesnych trawelerskich praktyk nomadycznych.

Podsumowując, obowiązujące w Irlandii ustawodawstwo antynomadyczne, w połączeniu z nasilającym się kryzysem realizacji krajowej strategii zakwaterowania społeczności trawelerskiej, wpływa znacząco nie tylko na prowadzony przez trawelerskie rodziny tryb życia, ale i na współczesny traweleryzm. Wśród uczestniczących w badaniu Trawelerów widoczne było poczucie rezygnacji, jeśli chodzi o możliwość kontynuowania nomadycznego sposobu życia, ze względu na brak legalnych miejsc postojowych w Irlandii. Mimo tego większość badanych domagała się szeregu uprawnień nomadycznych, w tym prawa do zachowania i kontynuowania nomadycznego sposobu życia. Domagając się ochrony dla swojej tradycji i praktyki nomadycznej Trawelerzy z Galway powoływali się w większości przypadków na tradycję, która jest im od wieków przekazywana przez przodków, ale także na prawa człowieka. Wielu uczestników badań pokładało nadzieję na urzeczywistnienie swoich aspiracji w oparciu o system prawa pozytywnego. Tego rodzaju postawa wynika w dużym stopniu z konfliktu, jaki ma miejsce między intuicyjnym „prawem do drogi” Trawelerów z Galway a obowiązującą w Irlandii legislacją antynomadyczną.

Mając na uwadze powyższe wnioski, przejdźmy do ich rozważenia w kontekście idei ochrony wędrownego dziedzictwa Irlandzkich Trawelerów za pomocą przywołanej we wstępie Konwencji UNESCO z 2003 r.

W ustępie 2. artykułu 2. Konwencji znajdziemy przykładowe dziedziny, w których przejawia się dziedzictwo niematerialne:

a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego; b) sztuki widowiskowe; c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne; d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym¹⁸.

Ogólna definicja niematerialnego dziedzictwa kulturowego przyjęta w Konwencji brzmi następująco:

Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i (w niektórych wypadkach) jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niemate-

¹⁸ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* sporządzona w Paryżu 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw RP, 2011, nr 172, poz. 1018, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz._niemater_2003.pdf [dostęp: 10.12.2018].

rialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

A więc sama idea wydaje się być jak najbardziej słuszna, jako działanie mające na celu utrwalenie kulturowej specyfiki trawelerskiej etnicznej wspólnoty.

Jacek Kurczewski w artykule *Prawo do prawa* wskazuje, że dwoma niezbędnymi kryteriami do zaliczenia danej treści kulturowej do niematerialnego dziedzictwa kulturowego wynikającymi z powyższej definicji wydają się być: uznanie odpowiednich treści i form za element własnej kultury, dostarczający poczucia tożsamości i ciągłości, oraz przekaz międzypokoleniowy, choć, co ważne „niewykluczający zmian w interakcji ze środowiskiem naturalnym, społecznym i historią”¹⁹.

Wyniki niniejszych badań pokazują, że szeroko rozumiany nomadyzm jest wciąż ważnym elementem podtrzymującym tożsamość etniczną Irlandzkich Trawelerów w jej wymiarze kulturowym i społecznym. Uznanie trawelerskiej tradycji nomadycznej za niematerialne dziedzictwo kulturowe zapewniłoby możliwość przestrzegania wspomnianego trawelerskiego intuicyjnego prawa i zarazem uprawnień nomadycznych, których domagali się Trawelerzy z Galway. Zaobserwowany wzorzec tego prawa jest sprzeczny z irlandzkim prawem oficjalnym, tj. obowiązującą legislacją antynomadyczną, nie jest jednak sprzeczny z międzynarodowymi konwencjami praw człowieka, w tym z omawianą Konwencją UNESCO. W narracjach prawnych uczestników badania Przypadku Trawelerów z Galway pojawiły się wyraźnie dwa wspomniane kryteria: zdecydowanie uznano trawelerski nomadyzm za ważny element kultury własnej, pojawił się także wyraźnie przekaz międzypokoleniowy. Domagając się ochrony dla swojej odmienności i tożsamości przed próbami unifikacji z osiadłym społeczeństwem irlandzkim, powoływali się w większości przypadków na tradycję, która jest im przekazywana od wieków przez przodków. W związku z licznymi ograniczeniami i barierami utrudniającymi kontynuowanie trawelerskiej tradycji nomadycznej przez irlandzkich tradycyjnych nomadów część z nich korzysta ze specjalnych strategii, by móc dalej praktykować nomadyzm – część z nich wiąże się z łamaniem lub omijaniem obowiązującego w Irlandii prawa.

We wspomnianym artykule Kurczewski, posługując się przywołaną wyżej Petrażycjańską kategorią prawa intuicyjnego, rozważa zaliczenie prawa zwyczajowego do niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Odwołując się do znajdujących się w dotychczasowym spisie dwóch elementów wiążących się wprost

¹⁹ Jacek Kurczewski, *Prawo do prawa* [w:] Krzysztof Braun (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa-Węgorzewo 2013, s. 53.

Trawelerski dudziarz Tommy Keane opowiada o technice *ulliean pipes*, wystawa z okazji 20-lecia organizacji GTM, Galway, 2014 r.
(fot. E. Radzewicz)

z prawem zwyczajowym rozpatruje trzy przykłady ze współczesnej Polski, tj. istniejących od kilkuset lat wspólnot wiejskich z Kadłuba Wolnego w powiecie oleskim, morskich spółek rybackich maszoperii oraz tzw. Kodeksu cygańskiego *mageripen*. Autor rozważa uznanie tradycyjnego prawa cygańskiego (chodzi tu głównie o dwie romskie grupy zamieszkujące w Polsce, tj. Polskiej Romy i Kełderaszy) za niematerialne dziedzictwo kulturowe. Podkreślając złożoność omawianego przypadku i skomplikowanie procedury podniesienia cygańskiego prawa zwyczajowego do rangi chronionych dóbr kultury wskazuje m.in. na potencjał, jaki można by osiągnąć poprzez uznanie tradycyjnego sądownictwa cygańskiego jako instytucji mediacyjnej²⁰. Chciałabym przywołać, w kontekście wyników niniejszych badań, jedną ważną tezę:

(...) modernizację praktyk romskich lepiej dokonać przez uznanie ich tożsamości kulturowej i selektywną oficjalizację prawa będącego ważnym elementem tej tożsamości niż utrzymywanie konfrontacji między prawem gadziów a prawem Romów”²¹.

Powyższa teza bardzo trafnie odnosi się do sytuacji Irlandzkich Trawelerów. Podniesienie trawelerskiej tradycji nomadycznej do rangi chronionych dóbr kultury zdecydowanie rozpoczęłoby nowy rozdział w konfrontacji, utrzymującej się od co najmniej początków wolnego państwa irlandzkiego, między prawem *buf-*

²⁰ Zob. *Ibidem*, s. 67–79.

²¹ *Ibidem*, s. 77.

fers²² a prawem Trawelerów do kontynuowania ważnej tradycji. Omawiana regulacja dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego zdaje się posiadać potencjał negocjacyjny wprowadzania zmian do tradycyjnych praktyk w kwestii poszczególnych społeczności i grup, także tradycji nomadycznej Irlandzkich Trawelerów.

Zgodnie z ustępem 3. artykułu 2. Konwencji UNESCO z 2003 r.:

Ochrona oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa²³.

A więc idea ochrony niematerialnego dziedzictwa ma na celu także pewne praktyczne aspekty. Wiąże się z nią cała gama możliwości w zakresie promocji i edukacji, np. przekazywania wiedzy o trawelerskim dziedzictwie w procesie edukacji szkolnej. Potrzeba tego rodzaju pojawiła się wyraźnie w zebranych trawelerskich narracjach prawnych:

No cóż, gdybyśmy zostali uznani za mniejszość etniczną, może wtedy zaczęliby słuchać o naszej kulturze i o naszych sposobach życia. Jak wybierzesz się do szkoły, jak pojawiają się tam dzieci obcych narodowości. To i zaraz pojawiają się lekcje o ich kulturze. Aktualnie to, moja córka chodzi do szkoły co nie i ona nasłuchiwała się wielu lekcji na temat innych dzieci sposobów życia i ich kultury. No i to miło, bardzo miło, ma się wtedy lepsze zrozumienie. Ale nigdy nie ma w szkole lekcji na temat społeczności trawelerskiej, nie uczy się w szkole o naszej kulturze (...) (Trawelerka, ok. 45 lat).

Pojawia się tu kwestia zaangażowania w sprawę środowiska trawelerskiego. Tylko ono mogłoby podjąć się próby lobbingu na rzecz wpisania trawelerskiej tradycji nomadycznej na krajową, a może z czasem i na światową, listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Niniejsza dyskusja ma charakter wyłącznie rozważań naukowych. Jacek Kurczewski zwrócił uwagę na kwestię współpracy w środowisku romskim w Polsce w razie prób podejmowania jakichkolwiek inicjatyw w kierunku uznania cygańskiego prawa zwyczajowego za niematerialne dziedzictwo kulturowe.

Problematyczność tej współpracy podkreślił także Lech Mróz w artykule: *Ochrona niematerialnego dziedzictwa Romów. Przypadek szczególny*. Mróz rozważając temat ochrony niematerialnego dziedzictwa Cyganów-Romów w szerszym zakresie, zarówno polskim jak i europejskim, zauważa, że podjęcie się tej ochrony

²² Słowo w języku trawelerskim używane dla określenia nie-Trawelerów.

²³ Konwencja UNESCO w sprawie..., *op.cit.*

wyduje się możliwe wyłącznie w krajach ich zamieszkiwania. Wiąże się to m.in. z faktem ogromnego zróżnicowania i różnorodności kultury cygańsko-romskiej w Europie oraz kwestii integracji poszczególnych grup zamieszkujących w obrębie danego państwa czy państw²⁴. Nie wchodząc w dyskusję na temat mobilizacji etnicznej Cyganów-Romów oraz problematyki integracji ruchu romskiego w poszczególnych krajach, w tym w Polsce, chciałabym jedynie podkreślić, że sytuacja Irlandzkich Trawelerów wydaje się być inna od cygańsko-romskiej, może nawet pod tym względem łatwiejsza, gdyż mamy do czynienia ze stosunkowo małą grupą oraz – sugerując się wynikami niniejszych badań – aspirującą do ochrony nomadyzmu przede wszystkim we własnym kraju, zbiorowością też dość wewnętrznie zróżnicowaną np. pod względem prowadzonego obecnie trybu życia, jednak posiadającą silną, w miarę „jednolitą” tożsamość etniczną, odwołującą się do wspólnych elementów kultury tradycyjnej. Co więcej, inaczej wygląda także kwestia trawelerskich elit intelektualnych. Choć jest to środowisko także zróżnicowane, to wydaje się jednak, że coraz lepiej umiające jednoczyć się w ważnych dla społeczności kwestiach. Przykład: szeroka koalicja trawelerskich organizacji w sprawie kryzysu krajowej strategii zakwaterowania rodzin trawelerskich oraz na rzecz przyznania statusu mniejszości etnicznej. Determinacja i profesjonalizm trawelerskich liderów ruchu trawelerskiego w przypadku tych dwóch działań pokazuje, że i tutaj istnieje znaczący potencjał do spożytkowania co do ewentualnej inicjatywy związanej z podniesieniem trawelerskiej tradycji nomadycznej do rangi dobra kultury.

Lech Mróz we wspomnianym artykule zwrócił uwagę na kilka ważnych kwestii natury praktycznej, związanych z próbą tworzenia katalogu niematerialnego dziedzictwa kultury. Po pierwsze mówiąc o dziedzictwie, mówimy o tradycji, czyli o zasadniczej kwestii dla ustalenia priorytetów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Pojawia się tu kłopot z określeniem tego, co należy uznać za tradycyjną kulturę oraz jak przedstawiają się jej niematerialne składowe. Po trzecie, jeżeli przyjmiemy, że ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych i etnicznych jest obowiązkiem państwa, to kto powinien decydować o tym, jakie elementy kultury danej mniejszości powinny się znaleźć na liście dóbr chronionych, zwłaszcza że łatwo przewidzieć, jak słusznie zauważa Mróz, iż: „ocena aktywistów reprezentujących daną mniejszość i działaczy lokalnych dotycząca tego, co winno być chronione, może się różnić i to często zapewne dość znacznie”²⁵.

Zanim omówię powyższe kwestie w kontekście wyników badań Przypadku Trawelerów z Galway chciałabym odnieść się do szerokiego zakresu pojęcia tradycji, na którą słusznie zwrócił uwagę Lech Mróz. Potoczne rozumienie słowa

²⁴ Zob. Lech Mróz, *Ochrona niematerialnego dziedzictwa Romów. Przypadek szczególny* [w:] Krzysztof Braun (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe, op. cit.*, s. 243–246.

²⁵ *Ibidem*, s. 240.

„tradycja” to wzorzec kulturowy, który bywa kontynuowany do dnia dzisiejszego lub nie. Mamy także pogłębiającą się od dziesięcioleci refleksję naukową na temat tradycji – warto przytoczyć dwa przykłady: „Tradycje nie są skostniałe czy archaiczne, lecz ulegają ciągłej reinterpretacji w różnych kontekstach” oraz „Tradycje, uważane za prastare lub jako takie przekazywane, mają rodowód całkiem niedawny”²⁶. Uczestnicy omawianych badań w swoich narracjach prawnych także często używali słowa tradycja:

Chodzi o podtrzymywanie tradycji i się ją podtrzymuje. Dlatego wędruje dużo Trawelerów, a ich synowie i córki się pobierają. Robią to tak dlatego, że widzieli to u swoich rodziców. Więc dobrze, że się podtrzymuje. Dobrze, ponieważ jeżdżisz tu i tam. Nie jest dobrze utknąć w jednym miejscu przez cały rok, po jakimś czasie masz tego dość i mówisz sobie: Zbieram się. Wyjeżdżam stąd (Trawelerka, 45 lat, W).

Mój ojciec kupił swój dom na własność i tak, że... Ale zawsze wędrowaliśmy latem! Więc zawsze jeździliśmy... Jeździliśmy do Connemara, do Donegal. Jechaliśmy do Mayo, Meath. Byliśmy wszędzie. W Cork. Byliśmy wszędzie. I po tym, jak się ożeniłem i mam swoje dzieci, i chociaż mieszkam w swoim własnym domu, to wciąż ta tradycja... wciąż czułem, że to ważne, żeby to odbywało się dalej. I tak co roku na tydzień, dwa albo cokolwiek wyruszamy... (Traweler, 38 lat).

Tak jak w powyższych przykładach domagając się szeregu uprawnień nomadycznych powoływali się na tradycję rozumiejąc ją jako zasady, które przekazane zostały im przez przodków, przy czym podkreślali często także zmiany, jakie zaszły w trawelerskim sposobie życia i praktyce nomadycznej. Uogólniając można powiedzieć, że wśród uczestników badań Przypadku Trawelerów z Galway tradycja też jest pojęciem wieloznacznym. Choć dominuje w nim tzw. potoczne rozumienie, to jednak widać świadomość tego, że jest to zjawisko dynamiczne.

Odpowiedź na pytanie o wzór, który mielibyśmy nazwać trawelerską tradycją nomadyczną i poddać go ochronie, uznając ją za niematerialne dziedzictwo kulturowe w rozumieniu Konwencji UNESCO, nie jest łatwa. Pojawiłyby się zapewne głosy próbujące ustalić, co jest „prawdziwą i prastarą” trawelerską tradycją nomadyczną, a co jest tradycją „wymyśloną” – odnosząc się do przywołanej wyżej refleksji Hobsbawma – zwłaszcza, że mł. „prawdziwych Cyganów”, którego ofia-

²⁶ Pierwszy cytat nawiązuje do refleksji Edensora zob. Tim Edensor, *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. Agata Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 118. Drugi do myśli Hobsbawma, zob. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (red.), *Tradycja wynaleziona*, tłum. Mieczysław Godoń, Filip Godyń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 9. Szerszej na temat analizy pojęcia tradycji w dyskursie społeczno-politycznym oraz humanistycznym zob. Jerzy Szacki, *Tradycja*, wyd. drugie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2011.

Uczestnik badania prezentuje wyrabiane przez siebie miniaturki, 2014 r.
(fot. E. Radzewicz)

rą Irlandzcy Trawelerzy nieraz padli w przeszłości, wydaje się nadal funkcjonować w świadomości dominującego społeczeństwa osiadłego w Irlandii:

(...) Nie łączyłbym z tym [nomadyzmem – E.R.] Trawelerów, to moja własna opinia. Nazywanie ich nomadami, to jakieś romantyzowanie. Moim zdaniem oni przemieszczają się w poszukiwaniu jakby... Większość szuka złomu, metali... To wszystko praca. Jestem pewien, że... Nie, no nie, to nie jest nomadyzm, to nie jest wędrowanie po świecie. Tu chodzi wyłącznie o to, żeby zarobić pieniądze w miejscach, do których jeżdżą (...). Jeśli mówisz o Cyganach, to tak [są nomadami – E.R.], jeśli o Trawelerach, to nie. No bo jest różnica między Cyganami i Trawelerami. Irlandzki Cygan jest ogólnie taką osobą, która jest wciąż bardzo artystycznie uzdolniona i wciąż korzysta z koni, zachowała te tradycyjne rzemiosła. Jeden czy dwóch takich wciąż możesz spotkać. Ale jak mnie pytasz... Jak mi mówisz, że Trawelerzy są wciąż nomadami, że coś takiego robią w Irlandii. Nie. (...) Dlatego uważam, że ten status [mniejszości etnicznej – E.R.], to nie dla nich. (nie-Traweler, policjant).

Jak pokazuje powyższy przykład obraz romantycznego cygańskiego życia w drodze oraz mit tzw. „prawdziwych Cyganów” są mocno zakorzenione. Przyczynia się to do funkcjonowania etykiety „nieprawdziwych nomadów” przez to, że Irlandzcy Trawelerzy nie jeżdżą już kolorowymi wozami zakupionymi od Cyganów angielskich, a stare profesje prawie wyginęły. Jak pokazują zebrane przeze mnie dane wspomniana etykieta wydaje się mieć wciąż ogromny wpływ na życie Trawelerów²⁷. W tym miejscu warto wspomnieć o miniaturkach traweler-

²⁷ Na przykład w prowadzonej przez trzy dekady kampanii na rzecz przyznania Irlandzkom

skich wozów, które wydają się być popularne wśród społeczności trawelerskiej i które można by uznać za współczesny przykład kultury materialnej związanej z trawelerską tradycją nomadyczną.

Podobnie rzecz się ma ze współczesnymi trawelerskimi wędrówkami wakacyjnymi, choć, jak pokazałam, pełnią one wciąż ważne funkcje społeczne i kulturowe, to jednak sami uczestnicy badań określali je w kategoriach wakacji rodzinnych: „to takie nasze wakacje rodzinne”. Czy zostałyby one uznane za niematerialne dziedzictwo Irlandzkich Trawelerów? Podczas tego rodzaju „wakacji” kultywuje się jednak ważne praktyki kulturowe, np. ujarzmia dzikie konie oraz podtrzymuje się silne więzi rodzinne, spędzając czas wśród członków poszerzonej rodziny trawelerskiej.

Popularnym koczowiskiem podczas tradycyjnych trawelerskich wędrówek od zawsze były pobocza dróg. Tę „tradycję” próbuje kontynuować wiele młodych trawelerskich rodzin, za co płacą kary. Objęcie ochroną poboczy dróg wydaje się całkiem niemożliwe, bardziej realne wydaje się zabezpieczenie zachowanych trawelerskich miejsc postojowych, przynajmniej tych znajdujących się na łonie natury. Część z nich zostało wchłoniętych przez irlandzkie miasta, zabudowane zostały osiedlami domów mieszkalnych.

Niemniej jednak warto podkreślić, że próby rewitalizacji tradycyjnych miejsc postojowych europejskich Wędrowców są podejmowane. Przykładem jest stolica Szwecji Sztokholm. Od kilku lat realizowany jest tam projekt, w którym nie tylko zbiera się historie na temat wędrówki szwedzkich Romów²⁸, ale także próbuje się zrekonstruować jedno z popularnych romskich koczowisk pochodzących z początku XX w. W projekt zaangażowany jest cały sztab osób, od przedstawicieli społeczności romskich, antropologów, po lokalne władze znajdującej się w aglomeracji sztokholmskiej gminy Skarpnäck, na której znajduje się teren dawnego obozowiska²⁹.

Warto wspomnieć także o dwóch ciekawych irlandzkich inicjatywach. Po wielu latach starań, w 2015 r. w Galway ruszył projekt *Galway Horse Project Training*. Wspomniany projekt ma szansę nie tylko rozwiązać problem bezpieczeństwa trawelerskich koni w Galway, ale także stać się tzw. dobrą praktyką w kwestii podtrzymywania i rozwijania trawelerskich tradycji. Wspomniany projekt powstał z inicjatywy organizacji Galway Traveller Movement. Zaangażowane w niego są

Trawelerom statusu mniejszości etnicznej powszechnie była wykorzystywana przez jego przeciwników. Jak pokazują prowadzone przeze mnie badania wykorzystywana jest we współczesnej retoryce anytrawelerskiej także przez tzw. zwykłych Irlandczyków.

²⁸ Termin Szwedzka Roma funkcjonuje jako określenie szczepów romskich zamieszkujących obecnie Szwecję, a wywodzących się od grup romskich, które do Skandynawii przywędrowały pod koniec XIX w. z Francji i Rosji.

²⁹ O wspomnianym projekcie dowiedziałam się uczestnicząc w konferencji Nordic Romani Studies Conference zorganizowanej w kwietniu 2016 r. przez Uniwersytet Södertoński w Sztokholmie. Z mojej dalszej eksploracji wynika, że projekt jest nadal kontynuowany.

również władze miasta, które udostępniły kawałek terenu, gdzie utworzono stajnię i wybieg dla koni. Młodzi Trawelerzy mogą trzymać tam konie i uczyć się od starszych jak o nie dbać³⁰. Natomiast rozpoczęta w 2016 r. inicjatywa *The Traveller History Project*, która ma na celu archiwizację folkloru i historii Trawelerów do Narodowych Zbiorów Folklorystycznych (*National Folklore Collection UCD*) jest niewątpliwie przełomowym projektem, gdyż po raz pierwszy Trawelerzy sami zbierają informacje i odkrywają trawelerską historię. Rozpoczęciu projektu towarzyszyła seria dokumentów telewizyjnych. Wywołały one falę komentarzy oraz na moment rozbudziły w Irlandii debatę o sytuacji rdzennych mieszkańców wyspy³¹.

Kończąc powyższe rozważania należy podkreślić, że w przypadku ewentualnego ustalania zakresu treści i formy trawelerskiej tradycji nomadycznej, którą można by uznać za niematerialne dziedzictwo kulturowe i wpisać na listę dóbr objętych ochroną, będzie na pewno dochodzić do sporów. Motywem sporów stanie się zapewne sam fakt aspirowania do prawa do ochrony trawelerskiego nomadyzmu. Sprawa ta wydaje się być nadal bardzo złożona, mimo że Irlandzcy Trawelerzy posiadają już status mniejszości etnicznej³². Potrzebne są inicjatywy, których celem będzie nie tylko dekryminalizacja nomadyzmu w oficjalnym irlandzkim prawie, ale i realna ochrona oraz tworzenie warunków umożliwiających kontynuowanie praktykowania nomadyzmu irlandzkim tradycyjnym nomadom we własnym kraju. Natomiast kwestia ochrony wędrownego dziedzictwa irlandzkich tradycyjnych nomadów za pomocą przywołanej we wstępie Konwencji UNESCO z 2003 r. wydaje się mało prawdopodobna, gdyż mogłaby stać się precedensową w kontekście innych europejskich, zwłaszcza rdzennych, grup wędrownych. Mimo tego stanowi ona bardzo ciekawą ideę w kontekście wyników przywołanych przeze mnie we wstępie badań genetycznych, wydających się potwierdzać, że Irlandzcy Trawelerzy kontynuują tradycyjny gaelicki sposób życia. Gaelicka Irlandia i jej kultura wpisane są mocno w mit założycielski niepodległego państwa irlandzkiego.

Tłum. Hubert Tarnowski

³⁰ Informację tę uzyskałam w trakcie wyjazdów badawczych do Galway w 2015 i 2016 r. Podobne projekty realizowane są także m.in. w miastach Cork i Dublinie. Galway'owski projekt w planach miał rozwój w kierunku ekonomii społecznej. Niestety, jego przyszłość stoi obecnie pod znakiem zapytania ze względu na trudności w uzyskaniu środków finansowych na jego kontynuację.

³¹ Projekt został podjęty i jest realizowany przez grupę młodych trawelerskich aktywistów, m.in. trawelerskiego aktora Johna Connorsa wraz z historykami związanymi ze wspomnianą instytucją. Więcej informacji o projekcie można znaleźć na jego profilu facebookowym <https://www.facebook.com/travellerhistoryproject/>.

³² Po ponad trzech dekadach starań Irlandzcy Trawelerzy zostali oficjalnie uznani za mniejszość etniczną w Republice Irlandii 1 marca 2017 r.

LITERATURA

- ACTON T., *Categorising Irish Travellers* [w:] McCann M., Ó Síocháin S., Ruane J. (red.), *Irish Travellers: Culture and ethnicity*, The Institute of Irish Studies (The Queen's University Belfast), Belfast 1994 s. 36–53.
- CZARNOWSKI S., *Dzieła t. III i IV*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1956.
- DONAHUE M., MCVEIGH R., WARD M., *Misli, Crush, Misli. Irish Travellers and Nomadism, A research report for Irish Traveller Movement, A research report for the Irish Traveller Movement and Traveller Movement (Northern Ireland)*, ITM, Dublin 2005.
- EDENSOR T., *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*, tłum. Agata Sadza, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- FOSTER R., *Modern Ireland*, Allen Lane, London 1988.
- GMELSH G., *The Irish tinkers: the urbanization of the itinerant people*, California: Cummings Press, Menlo Park 1977.
- GROSS F., *Koczownictwo: Studja nad nomadyzmem i nad wpływem tegoż na społeczeństwo, ustrój i prawo*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego Instytut Popierania Nauki, Warszawa 1936.
- GRZYBOWSKI S., *Historia Irlandii*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003.
- HELLEINER J., *Irish Travellers: Racism and the Politics of Culture*, University of Toronto Press, Toronto 2003.
- HOBBSAWM E., RANGER T., *Tradycja wynaleziona*, tłum. Mieczysław Godoń, Filip Godyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- JOYCE N., FARMAR A. (red.), *Traveller: an autobiography*, Gill and Macmillan, Dublin 1985.
- KONWENCJA UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dziennik Ustaw RP, 2011, nr 172, poz. 1018, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz_niemater_2003.pdf [dostęp: 12.05.2017].
- KURCZEWSKI J., *Prawo do prawa* [w:] Braun K. (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa-Węgorzewo, 2013, s. 49–92.
- MOTYKA K., *Wpływ Leona Petrażyckiego na polską teorię i socjologię prawa*, Redakcja Wydawnicza KUL, Lublin 1993.
- MRÓZ L., *Ochrona niematerialnego dziedzictwa Romów. Przypadek szczególny* [w:] Braun K. (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa-Węgorzewo, 2013, s. 231–253.
- Ó HAODHA M. (red.) *Migrants and Memory: The Forgotten Postcolonials*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2007.
- Ó HAODHA M., *'Insubordinate Irish': Travellers in the text*, Manchester University Press, Manchester 2011.
- RADZEWICZ E., *O Irlandzkich Trawelerach i nomadyzmie*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2016, z. 4 (162), s. 77–95.

RADZEWICZ E., *Prawo do drogi. Przypadek Trawelerów z miasta Galway*, niepublikowana praca doktorska, Wydział Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, Warszawa, 2017.

SZACKI J., *Tradycja*, wyd. II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2011.

Edyta Radzewicz

THE IDEA OF PROTECTING IRISH TRAVELLERS' INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Recent ratification of the 2003 UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage by the Republic of Ireland has created a commitment on Irish state to establish measures and undertake actions aimed at ensuring the viability of the intangible cultural heritage, including the one of country's minorities. The article discusses the idea of protecting the intangible cultural heritage of Ireland's traditional nomadic minority ethnic group, the Travellers. Drawing on the findings from the fieldwork study conducted among the Traveller community in the west of Ireland which examined contemporary forms and realities of practising nomadism by Irish Travellers, it considers the case of safeguarding of Traveller's nomadic heritage by the means of the aforementioned UNESCO Convention of 2003. This article argues that the Traveller's nomadic tradition can be recognised as the intangible cultural heritage in accordance with the 2003 UNESCO Convention as it falls under its legal definition and fulfils all the necessary criteria. However, it is emphasised that such initiative can lead to the number of disputes, starting with the very fact of aspiring to the right to Traveller's nomadic heritage and its protection, to the disputes of what should be recognised as 'true' and 'time-honoured' Traveller nomadic tradition.

Keywords: intangible cultural heritage, the 2003 UNESCO Convention, Irish Travellers, nomadic tradition

Edyta Radzewicz

IDÈA TE OVEL BRAKHLO E IRLANDITKONE PHIRITKONE GAZENQËRO INTANGËBILO KULTURÀLO PALMUKHLIPEN

I naxargatuni ratificàcia e 2003-tone beršesqëre UNESCO/sqëre Konvenciaqëri pal-e Intangibilone Kulturalone Barvalipnasqëro Lestravipen e Irlanditkone Republikaþe andàs dr-o Irlanditko Them jekh angazàcia te realisaven akcie save ristàren e intangibilone kulturalone barvalipnasqëri tordöveripen, nin vaš-e themesqëre minoritëte. Kadava artíklo sikavel i idèa te te ovel brakhlo e irlanditkone phiritkone gazenqëro intangibilo kulturàlo palmukhlipen, viz e grupaqëro Travellers. Andar-o arakhimàta save iklistile katar-e rodläripnasqëri buti maškar lenþe dr-e Irlandiaqëri Rätöorig kaj dikhlärdile o adadivesutne fôrme lenqëre phirutne zivipnasqëre, kerdilàs diskùsia sâr te ovel brakhlo e irlanditkone phiritkone gazenqëro phiripnîtko palmukhlipen pal-e 2003-tone beršesqëre UNESCO/sqëre Konvenciaqëro mandaipen. Kadava artíklo vazdärel so i phiripnîtko tradicia kadale gazenqëri šaj te ovel prinžardini

sär o intangìbilo kulturàlo palmukhlipen pal-e 2003-tone beršesqëri UNESCOsqëri Konvència, odolesqe so tordärel tela laqëri legàlo definìcia thaj pherdärel sare tre-butne kritèrie. Thakajsi, emfazisarel ini so jekh gasavi inìciatìva šaj te anel but čingara, širdindor de katar-i kontrovèrsia pal-e phiritkone gazenqëro hakaipen, lenqëro phirìtko palmukhlipen thaj kadalesqëro brakhipen, thaj ži k-o čingara pala so si te ovel prinžardino sār „čáci” thaj „lungone historiaqëri” phiripnìtko tradìcia.

Lava-klidä: intangìbilo kulturàlo palmukhlipen, 2003-tone beršesqëri UNESCO/sqëri Konvència, Travellers, irlanditka phiripnìtko gaze, phiripnìtko tradìcia.

